

שמות פרק כב

(א) אם במחתרת ימצא הגנב והכה ומת אין לו דמים: (ב) אם זרחה השמש עליו דמים לו שלם ישלם אם אין לו ונמכר בגנבתו:

רש"י שמות פרק כב פסוק א

(א) אין לו דמים - אין זו רציחה, הרי הוא כמת מעיקרו. כאן למדתך תורה אם בא להרגך, השכם להרגו, וזה להרגך בא שהרי יודע הוא, שאין אדם מעמיד עצמו וראה שנוטלין ממונו בפניו ושותק, לפיכך על מנת כן בא, שאם יעמוד בעל הממון כנגדו יהרגנו:

רשב"ם שמות פרק כב פסוק א

(א) אם במחתרת - ובלילה או להרוג או ליהרג בא לפיכך "אין לו דמים": תשלומי דמים, אלא פטור ההורגו:

אבן עזרא שמות (הפירוש הארוך) פרק כב פסוק א

(א) אם במחתרת ימצא הגנב בלילה, כי ביום לא יחתור. והכתוב הבא אחריו לעד, אם זרחה השמש (שמות כב ב). ופי' אין לו דמים: אין על הורגו שפיכות דמים. ויש לתמוה מן המפרשים דמים - חיים. אם כן, מה הוא איש דמים (ש"ב טז, ח), דמיו בו (ויקרא כ, ט)?

נחמה ליבויץ – רש"י מפרש "לו" להצביע אל הגנב כי רק עליו מדבר הפסוק.

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף עב עמוד א

(1) מחתרת

משנה. הבא במחתרת נידון על שם סופו [רש"י]: דהא [עדין] לא קטל, ומקטיל משום דסופו להרוג בעל הבית כשיעמוד כנגדו להציל ממונו. ...
גמרא. אמר רבא: מאי טעמא דמחתרת - חזקה אין אדם מעמיד עצמו [שותק] על ממונו. והאי מימר אמר: אי אזילנא - קאי לאפאי [להתנגד] ולא שביק [מרשה] לי, ואי קאי לאפאי [להתנגד] - קטלינא ליה. והתורה אמרה: אם בא להורגך - השכם להורגו.

(2) השמש

תנו רבנן: +שמות כ"ב+ "אין לו דמים, אם זרחה השמש עליו." וכי השמש עליו בלבד זרחה? אלא: אם ברור לך הדבר כשמש שאין לו שלום עמך - הרגהו, ואם לאו - אל תהרגהו. תניא אידך: אם זרחה השמש עליו דמים לו וכי השמש עליו בלבד זרחה? אלא: אם ברור לך כשמש שיש לו שלום עמך - אל תהרגהו, ואם לאו - הרגהו. קשיא שתמא אסתמא! - לא קשיא, [דף עב עמוד ב] כאן - באב על הבן, כאן - בן על האב.

תורת חיים מסכת סנהדרין דף עב עמוד א

וכי השמש עליו בלבד זרחה. פשטא דקרא אתי לאשמעינן דאין רשות [להרוג] [בהרוג] גנב הנמצא במחתרת אלא אם כן נמצא שם בלילה מפני שהגנב יודע שהבעל הבית בבית ולא בא אלא להרוג או ליהרג אבל ביום אסור להרוג שאין בעל הבית מצוי שם ואין גנב בא ביום אלא אם כן יכול להשמיט ולברוח מיד ולכך כתיב "אם זרחה השמש דמים לו" אלא ד"עליו" קרא יתירא הוא, לכך דריש מיניה "אם ברור לך הדבר כשמש וכו".

רש"י: אב הבא על הבן – "במחתרת", מספק אל יהרגהו בנו, דודאי רחמי האב על בנו ואפילו הוא מציל ממונו לא יהרגהו, הלכך דמים לו עד שיודע לך כשמש שהוא אכזרי עליך ושונאך. בן על האב - וכל שכן איניש דעלמא - הרגהו מספק, דודאי אדעתא דהכי אתא, דאי קיימת ליה לאפיה קטיל לך, עד שיודע לך כשמש שהוא רחמני עליך כאב על הבן.

רש"י שמות פרק כב פסוק ב

(ב) אם זרחה השמש עליו - אין זה אלא כמין משל אם ברור לך הדבר שיש לו שלום עמך, כשמש הזה שהוא שלום בעולם, כך פשוט לך שאינו בא להרוג, אפילו יעמוד בעל הממון

כנגדו, כגון אב החותר לגנוב ממון הבן, בידוע שרחמי האב על הבן, ואינו בא על עסקי נפשות:

רמב"ן שמות פרק כב פסוק ב

ודרך הפשט ידועה, יאמר, שאם חתר בחשך בתים ונמצא במחתרת בלילה יהרג, ואם זרחה השמש על הגנב ואדם רואהו ומכירו, לא יהרג, אבל ישלם מה שגנב והוציא משם ביום. וטעם השמש, האור לעיני הרואים, וכן לעיני השמש הזאת (ש"ב יב יא), בגלוי. וטעם הדין הזה כאשר הזכרנו, כי זה יהרוג את בעל הבית, וזה יברח ממנו:

(3) מי ואידך

תנו רבנן: + שמות כ"ב+ "והכה" - בכל אדם, "ומת" - בכל מיתה שאתה יכול להמיתו. ...

(4) התראה

תנו רבנן: + שמות כ"ב+ "מחתרת", אין לי אלא מחתרת, גגו חצירו וקרפיו מנין? תלמוד לומר + שמות כ"ב+ "ימצא הגנב" - מכל מקום. אם כן מה תלמוד לומר "מחתרת"? מפני שרוב גנבים מצויין במחתרת. תניא אידך: "מחתרת" אין לי אלא מחתרת. גגו חצירו וקרפיו מנין? תלמוד לומר "ימצא הגנב" - מכל מקום. אם כן מה תלמוד לומר "מחתרת"? מחתרתו זו היא התראתו.

רש"י: זו היא התראתו - שאין צריך התראה אחרת אלא הורגו מיד, דכיון דטרח ומסר נפשיה לחתור אדעתא דהכי אתא, דאי קאי לאפאי [להתנגד] קטילנא ליה, ואמרה תורה כיון דרודף הוא אין צריך התראה אלא מצילין אותו בנפשו, אבל נכנס לחצרו וגגו דרך הפתח אינו הורגו עד שיתרו בו בעדים: חזי דקאימנא באפך וקטילנא לך, וזה [הגנב] יקבל עליו התראה ויאמר: יודע אני, ועל מנת כן אני עושה שאם תעמוד לנגדי אהרוג אותך, אבל בלא התראה - לא, דדילמא לאו אדעתא דנפשות קא אתי אלא דאשכח פתחא להדיא ועל אדעתא דאי קאי באפאי - ליפוק.

רמב"ם הלכות גניבה פרק ט

הלכה ז

הבא במחתרת בין ביום בין בלילה אין לו דמים אלא אם הרגו בעל הבית או שאר האדם פטורין, ורשות יש לכל להרוג בין בחול בין בשבת בכל מיתה שיכולין להמיתו, שני + שמות כ"ב א' + אין לו דמים.

הלכה ח

ואחד הבא במחתרת או גנב שנמצא בתוך גגו של אדם או בתוך חצרו או בתוך קרפיו * בין ביום בין בלילה, ולמה נאמר "מחתרת" לפי שדרך רוב הגנבים לבוא במחתרת בלילה. +/השגת הראב"ד/ ואחד הבא במחתרת או גנב שנמצא בתוך גגו של אדם או בתוך חצרו או בתוך קרפיו בין ביום בין בלילה. א"א אינו נמנע מלכתוב את דעתו ש"ל אע"פ שדרשו חכמים "אם זרחה השמש עליו" דרך משל "אם ברור לך הדבר כשמש שלא בא על עסקי נפשות וכו'" אע"פ כ"אין מקרא יולא מירי פשוטו". "ביום": אינו ראוי להרוג, שאין גנב בא ביום אלא להשטתה שומט וזורח מיד ואינו מתעכב לגנוב ממון גדול ולעמוד על בעליו להרוג, אלא גנב בלילה מפני שגנב לילה יודע שבעל הבית בבית או בא להרוג או ליהרג, אזל גנב יוס אין בעל הבית מאוי בביתו ושמוטה בעלמא הוא וחיי ראשי כל מבין די לו בזה. +

הלכה ט

ומפני מה התירה תורה דמו של גנב אף על פי שבא על עסקי ממון לפי שחזקתו שאם עמד בעל הבית בפניו ומנעו יהרגו ונמצא * זה הנכנס לבית חבירו לגנוב כרודף אחר חבירו להרוג ולפיכך יהרג בין שהיה גדול בין שהיה קטן בין זכר בין נקבה.

הלכה י

היה הדבר ברור לבעל הבית שזה הגנב בא עליו אינו הורגו ולא בא אלא על עסקי ממון אסור להרוג, ואם הרגו הרי זה הורג נפש, שני + שמות כ"ב ב' + "אם זרחה השמש עליו", אם ברור לך הדבר כשמש שיש לו שלום עמך אל תהרגוהו, לפיכך אב הבא במחתרת על בנו אינו נהרג שודאי שאינו הורגו, אבל הבן הבא על אביו נהרג.

הלכה יא

וכן הגנב שגנב ויצא או שלא גנב ומצאו יוצא מן המחותרת הואיל ופנה עורף ואינו רודף יש לו דמים, וכן אם הקיפוהו עדים או בני אדם אע"פ שעדיין הוא ברשות זה שבא עליו אינו נהרג, ואין צריך לומר אם בא לבית דין שאינו נהרג. +/השגת הראב"ד/ וכן הגנב שגנב ויאלץ או שלל גנב ומאלץ יולץ מן המחותרת הואיל ופנה עורף ואינו רודף יש לו דמים. א"א ויראה לי צורח רוצה לומר. /השגת הראב"ד/ וכן אם הקיפוהו עדים או בני אדם וכו'. א"א זה שאמרו במכילתא דר' ישמעאל שאם יש לו מושעים שאינו ניתן ליהרג וקשיא לי מעשה לאבנר ועשאל (סנה' מ"ט), ומה שאמר אם הקיפוהו עדים יראה לי כי על דרך התרגום אמרו שחגסם אם עינא דסהדיא נפלת עלוהי ולא ידעתי מהו. +

הלכה יב

וכן הבא במחותרת לתוך גנתו או לתוך שדהו או לתוך הדיר והסהר יש לו דמים, שחזקתו שבא על הממון בלבד לפי שאין רוב הבעלים מצויים במקומות אלו.

שולחן ערוך חושן משפט סימן תכה

סעיף א

הגה: כל חייבי מיתות ב"ד בזמן הזה, אין בידנו אף להלקותו ב' או להגלותו ג' או להרגו ד' או לחבטו, ה' אלא מנדין אותו ומדיללים אותו מן הקהל (טור ס"א ב"ש רב נטרונאי גאון). ו' וכל זה מלד הדין, אבל אם רואין בית דין שהוא לורך שעה ומגדר מילתא, יכולין לענוש כמה שיראו (שם וב"ש תשובת הגאון) כמו שנתבאר לעיל סי' ב'. ז' ודוקא בדיני נפשות הלכתיך בבית דין, אבל הנהרגין בלא ב"ד נידונין גם עתה, כמו שיתבאר (טור שם).

הרודף את חברו להרגו, ת] והזהירוהו, והרי הוא רודף אחריו, אפילו היה הרודף קטן, הרי כל ישראל מצויים להצילו באבר מאברי הרודף, ואם אינם יכולים לכוין ולא להצילו אלא א"כ יהרגו לרודף, הרי אלו הורגים אותו אף על פי שעדיין לא הרג. הגה: הבא במחותרת לגנוב גם כן דינו כרודף. ואם ידוע שלא בא רק על עסק ממון, ואף אם יעמוד בעל הממון נגדו לא ינהגוהו, אסור להרגו. ועיין בדברי הטור בסימן זה. מי שמסכן רבים, כגון שעוסק בזיזופים במקום שהמלכות מקפידות, דינו כרודף ומותר למסכו למלכות (נימוקי מהר"מ מריזבורג). כמו שנתבאר לעיל סימן שפ"ח סי"ב.

רמב"ם הלכות רוצח ושמירת הנפש פרק א הלכה ט

הרי זו מצות לא תעשה שלא לחוס על נפש הרודף. לפיכך הורו חכמים שהעובר שהיא מקשה לילד מותר לחתוך העובר במיעיה בין בסם בין ביד מפני שהוא כרודף אחריה להורגה, ואם משהוציא ראשו אין נוגעין בו שאין דוחין נפש מפני נפש וזהו טבעו של עולם.

בית יוסף חושן משפט סימן תכה אות א (ב) ד"ה הבא במחותרת

א (ב) הבא במחותרת גם כן מותר להרגו והטעם שחשוב כרודף שעל עסקי נפשות הוא בא שאין אדם עומד על ממונו וכו'. משנה וגמרא בפרק בן סורר (עב.):

ומ"ש לפיכך אין להרגו אלא כשיודע בודאי שאם יעמוד בעל הממון להציל ממונו שזה יקום ויהרגו ומיהו כל אדם בחזקה זו הוא ויכול להרגו אלא אם כן יודע שהחותר אוהב לבעל הממון ולא יהרגנו אף אם יעמוד נגדו להציל ממונו. שם (עב.): אמר רב כל דאתי עלאי במחותרתא קטילנא ליה לבר מרב חנינא בר שילא משום דקים ליה בגויה דמרסם עלי כרחם אב על הבן: ומ"ש וכן אם האב חותר על הבן מסתמא אין להרגו וכו'. שם (עב.). תנו רבנן (שמות כב א - ב) אין לו דמים אם זרחה השמש עליו אם ברור לך הדבר כשמש שאין לך שלום עמו הרגוהו ואם לאו אל תהרגוהו תניא אידך אם זרחה השמש עליו אם ברור לך כשמש שיש לו שלום עמך אל תהרגוהו ואם לאו הרגוהו קשיא סתמא אסתמא לא קשיא כאן באב על הבן כאן בבן על האב. ופירש רש"י אב על הבן. במחותרת מספק אל יהרגוהו בנו דודאי רחמני האב על בנו ואפילו הוא מציל ממונו לא יהרגוהו הילכך דמים לו עד שיודע לך כשמש שהוא אכזרי עליך ושונאך: בן על האב. וכל שכן איניש דעלמא הרגוהו מספק דודאי אדעתא דהכי אתא דאי קיימת לאפיה קטיל לך עד שיודע לך כשמש שהוא רחמני עליך כאב על הבן:

כתב הרמב"ם אחד הבא במחותרת או שנמצא בתוך גגו של אדם וכו' עד שאינו נהרג. בסוף הלכות גניבה (פ"ט ה"ח - יא). וכתב הרב המגיד (ה"ז) מה שחייב ביום נראה לי שיצא לו מן הברייתא ששינוי בפרק בן סורר (עב.). תנו רבנן אם זרחה השמש עליו וכי השמש עליו בלבד זרחה אלא אם הדבר ברור לך כשמש וזה פירוש השמש בלבד כלומר אם פירוש הכתוב כשתזרח השמש ביום יהיה לו דמים שאינו בא להרוג ביום יאמר הכתוב אם זרחה השמש סתם ולא יאמר עליו שהשמש לכל

העולם זורח אלא הכוונה היא שבין ביום בין בלילה אין לו דמים אלא אם כן הדבר ברור כשמש. והר"א כתב דביום אינו רשאי להרגו דאין מקרא יוצא מידי פשוטו והאריך בזה. ומה יעשה הרב בפסוק (דברים כה יב) וקצותה את כפה ובפסוק (שמות כא כד) עין תחת עין ובפסוק (שם כט) וגם בעליו יומת שכל אלו נדרשין (ב"ק כח., פג.; סנהדרין טו.): בממון שלא כפשטן. ואפשר שהוא סובר שהברייתא לא באה למעט שאין לו דמים דודאי יש לו אלא שממלת עליו יצא לנו דין האב על הבן ודברי רבינו ז"ל עיקר שזו היא פשטה של ברייתא באמת. ומדברי רבינו חננאל שכתב בפירוש התורה נראה שהוא סובר כדברי הר"א ז"ל וצ"ע. ועל מה שאמר הרמב"ם (ה"ח) אחד הבא במחותרת או שנמצא בתוך גגו וכו' כתב ברייתא שם (עב): וזה נוסחה תנו רבנן מחותרת (שמות כב א) אין לי אלא מחותרת גגו וקרפפו מנין תלמוד לומר (שם) ימצא הגנב מכל מקום אם כן מה תלמוד לומר מחותרת מפני שרוב גנבים מצויים במחותרת תניא אידך מחותרת אין לי אלא מחותרת גגו וקרפפו מנין תלמוד לומר ימצא אם כן מה תלמוד לומר מחותרת מחותרתו הרי זו התראתו ופירש רש"י זו היא התראתו שאין צריך התראה אחרת אלא הורגו מיד כיון דטרח ומסר נפשו לחתור דלהכי אתא דאי קאי לאפיה בעל הבית קטיל ליה ואמרה תורה כיון דרודף הוא אין צריך התראה אלא מצילין אותו בנפשו אבל נכנס לגגו וחצרו וקרפפו דרך פתח אינו הורגו עד שהתרו בו עדים חזי דקאימנא לאפך וקטילנא לך וזה יקבל עליו התראה עד כאן ולפי זה לדעת ברייתא זו כשבא בגג או בחצר או בקרפף דרך הפתח צריך התראה ורבינו לא חילק ואיפשר שהוא סובר שהברייתות חולקות שהברייתא הראשונה אין לה חילוק בין בא במחותרת לדרך פתח דבכל גוונא לא בעי התראה ולא אמרה תורה מחותרת אלא מפני שרוב גנבים מצויים במחותרת ואיפשר גם כן שהוא מפרש ברייתא דאמרה מחותרתו זו היא התראתו בפנים אחרים דלאו למעוטי דרך הפתח ליבעי התראה אלא כל גנב הרי הוא כבא במחותרת מה בא במחותרת בא להרוג וזו היא התראתו כן כל גנב כך וכן נראה מדברי רבינו מאיר ז"ל עכ"ל: ועל מ"ש הרמב"ם (היי"ב) אבל הבא במחותרת וכו' יש לו דמים וכו' כתב זה מתברר מהברייתא (עב): שלא ריבתה תורה אלא גגו חצרו וקרפפו שבעל הבית מצוי בהן: ועל מ"ש הרמב"ם (היי"א) וכן הגנב שגנב ויצא מן המחותרת וכו' כתב זה פשוט שיש לו דמים כל זמן שיצא מן המחותרת ומבואר שם (עב.) שנטל כלום ויצא: ועל מ"ש הרמב"ם (שם) וכן אם הקיפוהו עדים או בני אדם וכו' כתב וז"ל מה שכתב עדים הוא כדרך התרגום (שמות כב ב) שאמר אם עינא דסהדיא נפלת עלוהי. והענין שאם יש עדים שראו הגנב שנכנס וגונב והוא רואה אותן ודאי יש לו דמים שלא יגנוב שהרי הוא יודע שהעדים יחייבוהו תשלומין בבית דין. זה כתב הרמב"ן ז"ל בפירושו בתורה (שם) לדעת התרגום. וגם רש"י ז"ל נראה שהיה מודה לדין התרגום. והר"א אף על פי שכתב שהוא על דרך התרגום כתב לא ידעתי מהו: ומה שאמר או בני אדם מבואר במכילתא דרבי ישמעאל שאם יש לו מושיעים שאינו ניתן ליהרג עד כאן:

ומ"ש רבינו בשם הראב"ד אף על פי שדרשו חכמים אם זרחה עליו דרך משל מכל מקום אין מקרא יוצא מידי פשוטו וכו' גם מ"ש ומטעם זה גם כן יש לומר דאפילו בלילה דוקא בא במחותרת וכו'. נתבאר בדברי הרב המגיד שכתבתי בסמוך: